

ישיבות נקים בכל מקום? - נקודות למחשבה

את המילים הפותחות את הכותרת (ללא סימן השאלה) מכירים רבים מהציבור הציוני-דתי, ובאמת ניתן לומר שכיום, לאחר שמונים שנה, עולם הישיבות הדתי-לאומי פורח בצורה חסרת תקדים. עם זאת, הייתי רוצה להעלות מספר הרהורים הנוגעים לעולם הישיבות והמוסדות העל-תיכוניים - ישיבות ההסדר, הישיבות הגבוהות והמכינות. אקדים ואומר, שהדברים שלהלן אינם מבוססים על נתונים מדויקים, וברור לי שעבור חלק מהמוסדות הדברים אינם רלוונטיים. עוד אני מבקש להדגיש שמובן מאליו שאין מטרת המאמר לבקר רב או ישיבה כלשהם. אין אני ראוי לכך; אך יש בכל זאת מקום לבחון מחדש כמה מהנחות היסוד של עולם הישיבות והמכינות (הדיון כאן אינו כולל את חינוך הבנות), על מנת שהדברים יצאו מדויקים ונכונים יותר. הערה נוספת: לשם הנוחות אשתמש במושג "עולם הישיבות" לתאר את עולם המוסדות התורניים העל תיכוניים, וכאמור גם המכינות בכלל זה.

* * *

אתחיל באנקדוטה אישית: לפני כמה שנים שימשתי בתפקיד חינוכי בישיבה תיכונית מסוימת, ולקראת אמצע השנה התחלתי לחפש משרה של מחנך בישיבות תיכוניות ברחבי הארץ. במסגרת חיפושיי אחרי משרה התקשרתי לידיד שלי, שידעתי שיוכל להמליץ עליי בפני ראש ישיבה תיכונית שבה חפצתי ללמד. אמר לי אותו ידיד כך (כמובן שאינני זוכר את המילים המדויקות, אך זו הייתה רוח הדברים): "אציע לך עיסקה" כך אמר לי, "אני רוצה לפתוח בשנה הבאה ישיבת הסדר בעיר מסוימת, ואני זקוק לתלמידים. אם אתה תדאג שאוכל לבוא לשוחח עם תלמידי כיתה י"ב בישיבה בה אתה מלמד, אני אמליץ עליך בפני ראש הישיבה התיכונית אליה אתה רוצה להתקבל".

סוף הסיפור אינו רלוונטי לענייננו (רמז - לבסוף מצאתי את מקומי בישיבה אחרת), אך סיפור זה סימל עבורי בעיה גדולה עימה מתמודדים היום מוסדות על-תיכוניים רבים - כמות התלמידים בישיבות. עולם התורה העל-תיכוני של הציבור הדתי-לאומי מונה עשרות רבות של מוסדות מכל הסוגים - ישיבות, מכינות, ישיבות הסדר ועוד, ומנגד גם כמות התלמידים עולה כל שנה, ובכל זאת מוסדות רבים מתמודדים עם מצוקת תלמידים קשה. בישיבות רבות שיעור א' נפתח עם כמות מאוד קטנה של תלמידים (פחות משלושים), וככל שהגיל עולה כך פוחתים התלמידים הנוכחים בישיבה בכל מחזור. דבר זה יוצר תחרות מאוד קשה על ליבם של תלמידי כיתות י"ב ברחבי הארץ, תחרות שיוצרת כמה עיוותים לא פשוטים. ישנה סיטואציה אותה מכיר כל רכז שכבה י"ב בישיבות

התכונות - מכשיר הטלפון של הרכז מצלצל ועל הקו ראש ישיבה גבוהה או ישיבת הסדר, אשר מבקש לבוא לשוחח עם התלמידים. פעמים רבות אותו מחנך חייב לסרב, מכיוון שראש הישיבה הנ"ל הוא אחד מיני רבים שרוצים לבוא, דבר שיגזול את זמנם היקר של התלמידים. כאן אנו נפגשים בבעיה הראשונה - כבודם של ראשי הישיבות. מציאות בה ראש ישיבה מכובד מטריח את עצמו בנסיעות ברחבי הארץ לשיחות עם תלמידים שכבר שמעו שלושה ראשי ישיבות לפניו במהלך תקופה קצרה, אינה מציאות תקינה. אגב, לפעמים ישנם ראשי ישיבה שמוצאים את עצמם בשיחה עם תלמיד אחד בלבד, היות ושאר התלמידים לא טרחו להגיע (בנקודה זו ארחיב בהמשך).

בישיבה התיכונית בה אני מלמד (ישיבה תיכונית מודיעין) מצאו פיתרון לבעיה זו, וארגנו "יריד ישיבות ומכינות". הרעיון פשוט - בבוקר אחד מתכנסים בבית המדרש נציגי כל המוסדות המעוניינים לשוחח עם התלמידים, ותלמידי כיתה י"ב עוברים בין נציגי הישיבות השונות לפי בחירתם. לכאורה הבעיה אותה העלינו נפתרה, ורובי הישיבות שומרים על כבודם וכבוד תורתם. אבל, התחושה שלי היא שיש לעסוק בשאלה הבסיסית, והיא היתרונות והחסרונות שיש בריבוי הישיבות כיום. מצד אחד, ריבוי ישיבות הוא דבר מבורך - כל ישיבה נוספת גורמת לריבוי תורה בעם ישראל, ונוסף על כך הקמת ישיבה ביישוב מסוים מהווה תמיכה חברתית ורוחנית למקום הזקוק לכך. גם כלפי התלמידים ישנו יתרון בישיבה קטנה יחסית - בחורי הישיבה יכולים ליהנות מיחס אישי וליווי צמוד, מה שמתאפשר פחות במוסד עם מאות תלמידים. עם זאת, ישנם שני חסרונות משמעותיים במצב הקיים היום, הגורמים לדעתי לצורך לבצע חשיבה מחדש בתועלת ריבוי הישיבות בארץ.

הבעיה הראשונה היא כלפי התלמידים. אני רוצה לחזור ליריד הישיבות אותו הזכרתי לעיל. התמונה של תלמיד המסתובב בין דוכני הישיבות ובוחן את מה שמוצע לו, מזכירה לי מסע במרכז קניות. השאלה היא איזו גישה לתורה מפתח תלמיד כיתה י"ב לאחר מפגש שכזה? לאורך הדורות עמד עיקרון מרכזי בבסיס לימוד התורה, והוא שעל האדם למסור את עצמו על לימוד התורה - "אדם כי ימות באוהל" אמרו חז"ל - "אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו באוהלה של תורה". אדם המגיע לבית המדרש כשהוא מצפה שהכל יוגש אליו בכפית של כסף לא יצליח לגדול בתורה באופן משמעותי, אך התחרות בין הישיבות על ליבם של התלמידים מביאה למצב שהמסר העיקרי אותו הישיבות מבליטות כבר אינו "היכן הבחור יכול לגדול בתורה באופן המוצלח ביותר" אלא "היכן הוא יקבל את היחס האישי הטוב ביותר", כולל תוכניות ו'אטרקציות' למיניהן, החל מחברותא אישית עם ראש הישיבה (רעיון מבורך כאשר הוא מתאים לשני הצדדים, אבל לא כ'סוכריה' למשיכת מועמד נוסף לישיבה), וכלה במכינה מסוימת שהציעה לתלמידיה שיעורים בדמיון מודרך ומעגל מוטיבציה כל בוקר...

ההתחדשות בתורה היא דבר מבורך, ואם ישנה אפשרות להוסיף מימדי עומק ללימוד מה טוב. השאלה היא האם מרכז הכובד נמצא בתורה - או בתלמיד. האם התורה מגיעה לאדם - או שהאדם בוחר להגיע אליה. מותר לדבר אל התלמיד בשפתו, ומותר לתווך לו את לימוד התורה, אבל מציאות בה עיקר הביורור לגבי בחירת ישיבה מתמקד בשאלה היכן התלמיד "יגיש יותר טוב" מסיטה את לימוד התורה למקומות לא בריאים. כאשר התלמיד מבין שכולם מתחרים על ליבו הוא עלול להגיע לישיבה הנבחרת בתחושה שהוא עושה טובה לראשיה (מה שאגב נכון לא מעט פעמים), במקום בשאלה כיצד הוא יכול להתמסר לתורה הנלמדת בה. דרך אגב, באותם ירידים (מבורכים!) נמצאים ראשי ישיבות, ולצידם נציגי ישיבות צעירים יותר אפילו בשנות העשרים המוקדמות, ואלו גם אלו מבקשים לעניין את התלמידים להצטרף לישיבותיהם. תלמיד כיתה י"ב שרואה את ה"סלט" הזה מאבד את היכולת להבחין בדרגות השונות של קבלת התורה - בעיניו נראה כאילו נקודת הפתיחה של ראש הישיבה בן החמישים-שישים ושל האברך בן העשרים שווה. האם הריבוי הכמותי בישיבות מביא גם לריבוי איכותי של לימוד תורה? לדעתי לשאלה זו אין תשובה חד משמעית.

* * *

עד כה עסקנו במצוקת הישיבות מנקודת מבטם של התלמידים. כעת אני מבקש לעבור לצד אחר של המתרגם - ההשלכות הכלכליות על עולם הישיבות והמכירות. התפקיד אותו אני ממלא, מחנך בישיבה תיכונית, נמצא תחת פיקוח וניהול של משרד החינוך. מתוקף כך אני מחוייב לתכנים מסויימים, ומנגד אני מתוגמל על פי סולם שכר מפורט ומסודר, הכולל תגמול על שעות העבודה ושימור הזכויות המגיעות לי על פי חוק. בעולם הישיבות, לעומת זאת, המצב אינו כך. למרות שהרבה ישיבות משלמות לר"מים שלהן בצורה מכבדת וראויה, קיים 'קלא דלא פסיק' שישנן הרבה ישיבות המשלמות לר"מים שכר שאינו מכבד את מעמדם, וזאת בלשון המעטה. לשם הדגמה - שוחחתי לפני מספר שנים עם ת"ח ששימש כראש ישיבת הסדר מכובדת, ותוך כדי שיחה התברר לי שהמשכורת שלי (ואז הייתי מחנך בתחילת דרכי) יותר גבוהה ממה שהוא קיבל כראש ישיבת הסדר. הגילוי הזה היה בלתי מתקבל על הדעת מבחינתי. התופעה הזו כוללת משכורות שאינן מאפשרות קיום בכבוד, חוסר קביעות בעבודה - ר"מ בישיבה או מכינה יכול להיות מפוטר מסיבה זו או אחרת ללא קשר לכמות השנים בה הוא לימד, אין תגמול על שעות נוספות למרות שר"מ בישיבה או מכינה נדרש להיות נוכח בשלושה סדרי לימוד ביום ושבתות ועוד, וקיימות עוד השלכות כלכליות נוספות. תופעה זו הינה בעייתית מהבחינה המוסרית - אדם מוכשר שלמד מספר לא מועט של שנים בישיבה, מסר את נפשו על התורה תוך ויתור על התקדמות מקצועית ורווחה כלכלית, מוצא את עצמו באמצע חייו מחפש

השלמות הכנסה או לחילופין מצטמצם משמעותית בהוצאותיו. בשנים האחרונות ישנה התעוררות בדרישה לתגמל אברכים מצטיינים שבחרים לעמול בתורה שנים רבות - האם אנו מוכנים לקחת אחריות גם על העתיד המקצועי של אותם אברכים? כאמור, ברבות מהישיבות אין מענה לבעיה זו.

הבעיה השניה היא באיכות התורה, הנפגמת בהתנהלות שכזו. נתאר לעצמנו את אותו אברך שאחרי הרבה שנות לימוד בישיבה מתחיל ללמד בישיבת הסדר, ומגלה שהוא עובד קשה ומתוגמל בצורה שאינה מספיקה. כעת עליו לחפש דרך לפרנס את משפחתו בכבוד. רבים מהרבנים הללו פונים להשלמות התואמות את העיסוק המרכזי שלהם - עריכה, ייעוץ, כתיבת סת"ם וכדומה. אך חלקם מוצאים עצמם מחלקים עיתונים או שוטפים בניינים ועוד עיסוקים שבינם לבין הרבצת התורה אין כלום. האם בגלל כבודם עליהם להפסיק להביא פרנסה למשפחתם? ודאי שלא. האם זוהי דמות הרב עליה אנחנו חולמים? לצערי גם כאן התשובה היא שלילית. הבעיות הכלכליות של הישיבות אינן תלויות רק במספר התלמידים הקטן יחסית, אך כמו כל ארגון, ככל שרשימת התלמידים תגדל כך האפשרויות הכלכליות תגדלנה.

נקודה נוספת הקשורה לאיכות לימוד התורה היא מחויבותם של התלמידים ללימוד זה. חוקי מדינת ישראל מתייחסים לחובות המוטלות על בחורים המעוניינים ללמוד בישיבה על חשבון השירות הצבאי שלהם. החובות של תלמידים אלו נוגעות לתקופת נוכחותם בישיבה, למספר השעות שהם מחויבים ללמוד כל יום, מגבלות על עבודות נוספות וכו', ואי-עמידת התלמידים בחובות אלו תשפיע הן על מעמדם החוקי כבני תורה, והן על התקציבים אותם תקבל עבורם הישיבה בה הם רשומים. ואמנם גם בנקודה זו אנו מוצאים הבדל בין המצב בישיבות השונות. הישיבות שיש בהן מספר תלמידים גדול יכולות לעמוד על קיום החובות הללו, ולדאוג שבחור שלא עומד במחויבות שלו אחר שהוזהר לא ימשיך בישיבה. לעומת זאת, בישיבות בהן מספר התלמידים קטן, ולעיתים אף גבולי אין לר"מים ולמנהלים את הפריבילגיה להתעקש על קוצו של יוד בנוגע לחובות התלמיד, ותלמידים לא מעטים עסוקים אם מעט ואם הרבה בעיסוקים אחרים - כולל לימוד לפסיכומטרי, עבודות שונות 'מהצד' ועוד. גם כאן הפתרון הוא ישיבות יותר גדולות.

כנגד הטיעונים והתיאורים הנ"ל ניתן להעלות מספר שיקולים. ראשית, ציבור לומדי התורה בעולם הציוני-דתי הולך וגדל, ומטבעם של דברים הוא זקוק ליותר מוסדות. שנית, אי אפשר להתעלם מן המשימה הלאומית שיש בהקמת ישיבות בכל יישוב, ישיבות התומכות בפעילות תורנית וחברתית במקום מושבן. שלישית, לא כל התלמידים מסוגלים ללמוד בישיבות בעלות מאות תלמידים, וסגירת ישיבות קטנות עלולה לגרום לבחורים מסוימים להיפלט מהמסגרת הישיבתית. האם קיימת אלטרנטיבה שתעזור בפתרון בעיות אלו, ומאיך תשמר את הברכה המרובה שיש בריבוי הישיבות?

* * *

לענ"ד, הצעד הראשון בפתרון בעיה זו הוא יצירת תודעה מתאימה. כאשר אחד השיקולים המרכזיים בפתיחת ישיבה יהיה יכולת העמידה שלה, הדבר ישפיע על ההחלטה אם והיכן להקים ישיבות. הצעד השני הוא ההבנה הקיימת היום בעולם העסקי שככל שהמוסד גדול יותר כך יכולת העמידה שלו טובה יותר, ולכן צריך לחתור ככל האפשר ליצירת ישיבות בעלות מספר גדול של תלמידים. כאשר תלמיד מגיע לישיבה גדולה ועוצמתית הדבר משדר לו שהתורה במרכז, ובמקביל סביר להניח שישיבות מרובות תלמידים תוכלנה לספק לצוות שלהן תנאים טובים יותר, דבר שיאפשר פניות גדולה יותר לתלמידים ושמירת כבוד התורה. לשם כך יש להציב כיעד אופרטיבי את הגדלת הישיבות הקיימות, ובמקביל יש לחתור למיזוג ישיבות בעלות מספר תלמידים קטן (או ישיבות שאינן מסוגלות להתנהל כלכלית) לתוך ישיבות גדולות. מצד שני כדי לשמור על היתרון החשוב והתועלת הרוחנית לעם ישראל בריבוי מקומות תורה, והעובדה שישנם בחורים שהמסגרות הקטנות טובות להם ויקדמו אותם, ניתן להשתמש בשיטה בה פעל הרב נריה בהקמת ישיבות תיכוניות נוספות: הוא היה לוקח קבוצה מובחרת של תלמידים מיישבתו עם אחד הר"מים, ושולח אותם ללמוד במשך תקופה מסויימת עם הישיבה החדשה במקום החדש, עד שהישיבה התבססה. באותו אופן ניתן לבנות מודל של ישיבות גדולות ומשמעותיות ומרכזיות הפותחות שלוחה במקום בו יש צורך. המודל הזה קיים גם היום, אולם אפשר לפתח אותו יותר. יתכן מצב שבו כל בחור לאחר כיתה י"ב יגיע לאחת מהישיבות הגדולות ובה הוא ילמד במשך תקופה מסויימת - כמה חודשים עד שנה-שנתיים - ובסוף אותה תקופה בהתייעצות עם ראש הישיבה ועם הר"מ שלו יוחלט האם כדאי שהוא ימשיך ללמוד בישיבה המרכזית או שכדאי שהוא יצא ללמוד באחת משלוחותיה של הישיבה. כך יהיה ניתן לשלב בהתקדמות של כל בחור את המעלות של הישיבה הגדולה והישיבה הקטנה יותר, השלוחה.

ההצעה שהצעתי עתה לא באה להקל עלינו ועל תלמידינו ולהוריד את רמת מסירות הנפש שלנו לתורה וללימודה, אלא לחזק את הנתיבים החינוכיים-מעשיים שלנו כדי להגיע לתוצאות טובות יותר. לא נגענו כאן כלל בהבדלי הגוונים והשיטות בעבודת ה' המחייבים לעיתים פתיחת מוסדות נפרדים, שהרי גם השלוחות הנ"ל עשויות לכלול סוגים ומינים שונים.

* * *

פתחתי בדברים אלו לעניות דעתי נושא חשוב לדיון פנימי וציבורי, מנקודת מבט של תלמיד לשעבר במוסדות שונים ועתה מחנך בישיבה תיכונית, ויבואו הרבנים והמחנכים שליט"א וישקלו את שיקוליהם. ויהי רצון שיהיו הדברים לתועלת.